

ΑΝΕΚΔΟΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΤΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΖΕΡΖΟΥΛΗ
(1706 - 1773).

ΜΙΑ ΠΡΩΙΜΗ ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ ΜΕ ΤΟΝ ΔΩΡΟΘΕΟ ΛΕΣΒΙΟ ΣΕ ΘΕΜΑΤΑ
ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ, ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ: ΑΝΑΝΙΑΣ ΑΝΤΙΠΑΡΙΟΣ ΠΡΟΣ ΖΕΡΖΟΥΛΗΝ
ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΛΟΓΙΚΗΣ ΨΥΧΗΣ

Σε άλλη ευκαιρία¹ παρουσιάσαμε πρόσφατα ένα ενδιαφέρον επεισόδιο από την ιστορία του μεταβυζαντινού Ἀριστοτελισμού στον ελληνικό χώρο. Πιο συγκεκριμένα την αντιδικία του Δωροθέου Λεσβίου († 1770), ενός τυπικού εκπροσώπου της περιπατητικής Φιλοσοφίας, όπως αυτή κυριαρχούσε στη διδακτική πράξη σ' ολόκληρο σχεδόν ακόμη τον 18ο αί., προς τον «νεωτερικό» φιλόσοφο Νικόλαο Ζερζούλη († 1773)².

Τα ανέκδοτα κείμενα της διαμάχης γύρω από τον όρισμό του βαρέος και του κούφου κατά τον Ἀριστοτέλη και τους νεώτερους φυσικούς και φιλοσόφους μᾶς ἔδωσαν την ευκαιρία να συγκεντρώσουμε εκεί τα διάσπαρτα στοιχεία για τη δράση και το συγγραφικό έργο δύο τόσο λίγο δυστυχώς γνωστών όσο και σημαντικών φιλοσόφων και να τοποθετήσουμε το επεισόδιο στο πνευματικό κλίμα της εποχής (μεταξύ 1740 και 1750) και στα φαινόμενα, που από τις αρχές του 18ου αί. σημειώνουν τον κλονισμό της κυριαρχικής αυθεντίας του Ἀριστοτελισμού στον ελληνικό χώρο.

Ἡ αναλυτική παρουσίαση τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν ἀποτέλεσε μία πρώτη ἀποτίμηση ὕλικου πού δὲν μᾶς εἶναι ἀκόμη προσιτό, ἀφοῦ παραμένει ἀνέκδοτο — σὲ ἀρκετὲς περιπτώσεις καὶ ἀκαταλογογράφητο —, ἂν καὶ ἀφορᾷ μιὰ ἐποχὴ μὲ ξεχωριστὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἱστορία τῆς φιλοσοφικῆς μας παιδείας. Πίστη μας εἶναι ὅτι πρὶν ἀπὸ ὁποιαδήποτε συνθετικὴ παρουσίαση καὶ ὀριστικώτερη συναγωγὴ γενικῶν συμπερασμάτων χρειαζόμαστε προπάντων καλὲς ἐκδόσεις κειμένων³.

1. Ἀπὸ ἀφορμὴ τὴν προετοιμασία μᾶς μονογραφίας γιὰ τὴν ἀριστοτελικὴ παράδοση στὸν ἐλληνικὸν ἔθνος μετὰ τὴν πτῶση τοῦ Βυζαντίου καὶ ὡς τὴν ἐθνικὴ Ἀνεξαρτησία (διδασκαλία, σχολιασμός, ἀπηχήσεις, ἀντίρροπα ρεύματα, ὑπεράσπιση τοῦ φιλοσόφου κλπ). ὡς συμβολὴ στὸν ἑορτασμὸ τὸ 1978 τῶν 2300 χρόνων ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Ἀριστοτέλους.

2. Παρουσίαση καὶ ἀποσπάσματα τῆς ἐπιστολιμαίας διαμάχης τῶν, πού διασώζει ὁ κώδ. Ἀθηνῶν, Χριστιαν. Ἀρχαιολ. Ἐταιρείας 51 (ἔτ. 1759) στὸ ἄρθρο μου Ἀπὸ τὴν ἱστορία τοῦ μεταβυζαντινοῦ Ἀριστοτελισμοῦ στὸν ἐλληνικὸν ἔθνος. Ἀμφισβήτηση καὶ ὑπεράσπιση τοῦ φιλοσόφου στὸν 18ο αἰ., «Φιλοσοφία» 7 (1977), σελ. 416 - 454.

3. Παραπέμψαμε καὶ στὸ παραπάνω ἄρθρο (σημ. 2) στὴ δὴλωση τοῦ G. P. Henderson

Τὰ δύο μικρά κείμενα πού ἐκδίδονται παρακάτω γιά πρώτη φορά ἀνήκουν στὸν ἴδιο ἀκριβῶς κύκλο προσώπων καὶ θεμάτων, πού προβάλαμε γιά πρώτη ἐπίσης φορά μὲ τὴν παρουσίαση τῆς ἀντιδικίας γύρω ἀπὸ τὸ βαρὺ καὶ τὸ κοῦφο. Πρόκειται συγκεκριμένα γιά τὸ πρωϊμώτερο, ὅπως πιστεύομε, ἀπὸ τὰ σωζόμενα κείμενα τοῦ Νικολάου Ζερζούλη μὲ τὸν τίτλο *Ἀπορία πρὸς Δωροθέου*⁴ καὶ χαρακτῆρα ἀναμφισβήτητα ἐριστικό· στόχος του εἶναι ἀσφαλῶς ὁ ἄκρατος ἀριστοτελισμὸς τοῦ Δωροθέου Λεσβίου.

Ἡ τοποθέτηση αὐτῆ τοῦ διδασκάλου καὶ ἔπειτα Σχολάρχου τῆς Πατριαρχικῆς Ἀκαδημίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἦταν ἀσφαλῶς γνωστὴ καὶ πέρα ἀπὸ τὰ ὅρια τῆς Σχολῆς του, γιὰτὶ ἡ σύνθεση καὶ τὸ ὕφος — σὲ σύγκριση μάλιστα μὲ μεταγενέστερο ἔργο του — δὲν ἐπιτρέπουν νὰ τοποθετήσωμε τὸ γραπτὸ αὐτὸ τοῦ Ζερζούλη πέρα ἀπὸ τὸ 1750, τὸ ἔτος τῆς μετάβασής του στὴν Ἰταλία γιά σπουδὲς τεσσάρων ἐτῶν, καὶ πολὺ περισσότερο στὴν περίοδο 1756 - 59, πού γιά ἓνα διάστημα βρέθηκε κι ὁ ἴδιος στὴν Κωνσταντινούπολη, διδάσκαλος κι αὐτὸς στὴν Πατριαρχικὴ Ἀκαδημία. Καὶ τὴν ἐπιστολιμαία διαμάχη τους γιά τὸ βαρὺ καὶ τὸ κοῦφο τοποθετήσαμε ἄλλωστε στὴν περίοδο 1740 - 50. Μὲ αὐτὸ μάλιστα τὸ ὀρόσημο οἱ «Ἀπορίες» πρέπει νὰ τοποθετηθοῦν πρὶν ἀπὸ τὸ 1740.

Ἡ χρονολόγηση τοῦ δευτέρου κειμένου, πού ἐκδίδεται γιά πρώτη φορά κι αὐτὸ ἐδῶ, τοῦ μικροῦ κειμένου τοῦ *Ἀνανία Ἀντιπαρίου*, ἀφοσιωμένου μαθητῆ τοῦ Δωροθέου, διδασκάλου καὶ αὐτοῦ καὶ Σχολάρχου τῆς Πατριαρχικῆς Ἀκαδημίας (1748 - 67), πού ἀποτελεῖ προφανῶς ἀπάντηση στὴν 20ῆ ἀπορία τοῦ Ζερζούλη γιά τὴν φιλοσοφικὴ ἀπόδειξη τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς, θὰ μᾶς ἔδινε τὸν ἀναμφισβήτητο *terminus ante quem* γιά τὴν χρονολόγηση καὶ τῶν «Ἀποριῶν». Δυστυχῶς δὲν ἔχομε ἐδῶ κανένα στοιχεῖο, ἔξω ἀπὸ τὴ χρονιά πού σημειώνεται σὲ ἄλλα κείμενα τοῦ κώδικα πού τὸ διασώζει, τὸ ἔτος 1759.

Οἱ «Ἀπορίες» τοῦ Νικολάου Ζερζούλη ἔχουν τὴν ἀκόλουθη σύνθεση: σὲ σύνολο 41 ἀποριῶν καθαρὰ θεολογικὲς εἶναι 10, καθαρὰ φιλοσοφικὲς 7, φιλοσοφικὲς μὲ θεολογικὸ ἐνδιαφέρον 6, ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῶν ἐπιστημῶν

στὸν Πρόλογο τῆς ἐλληνικῆς ἐκδοσης τῆς πρώτης συστηματικῆς ἱστορίας τῆς Νεώτερης Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας (*Ἡ ἀναβίωση τοῦ ἐλληνικοῦ στοχασμοῦ. 1620 - 1830*. Μετάφραση Φ. Κ. Βώρου, Ἀθῆναι, Κέντρον Ἑρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 1977, σελ. ζ'): «Υπολείπεται πολλὴ φιλολογικὴ, ἐκδοτικὴ ἐργασία, καὶ παραμένει ἀπεριόριστο τὸ ἔδαφος γιά τὴν ἐπανεκτίμηση τῶν ἡγετικῶν μορφῶν, τίς ὁποῖες τὸ βιβλίον τόσο σύντομα ἐθεώρησε. . .».

4. Στὸ χφ. μὲ τὴ σημερινὴ στάχωση προηγούνται ἀπὸ τὸ ἴδιο χέρι (ἐκτὸς ἴσως τοῦ τμήματος φ. 157 - 211, ὅπου καὶ μεταγενέστερη σημείωση: «Τὴν 16 Νοε. 1870 Λευκάδι δωροῦμαι τὸ παρόν. . . Β. Ἀρκέλας») μὲ διαφορετικὸ κατὰ τμήματα μελάνι (βλ. ὁμως Σπ. Λάμπρος, «Νέος Ἑλληνομνήμων» 4 (1907) 225 ἐπ.: «φ. 1 - 211 17ου αἰῶνος [τὸ ὄρθο 18ου αἰ.] Τὰ φ. 212 - 238 ἀνήκουσι εἰς διάφορα τετράδια. . . ὑπὸ διαφόρων χειρῶν»): φ. 1α - 55β (Λογικὴ ἀνεπίγραφη), φ. 57α - 107β «Περὶ σταθμικῆς καὶ πρώτον περὶ τῆς τῶν στοιχείων βαρύτητος» (στὰ περιθώρια σχέδια), φ. 109α - 117 α «Θεοφράστου Ἑρεσίου *Περὶ τῶν λίθων*», φ. 119α - 129α «Σύντομος ἐκθεσις θεολογίας, ἐν ἣ δείκνυται ὅτι ὁ Θεὸς εἰς ἐστὶν ἐν τρισὶν ὑποστάσεσιν», φ. 133α - 154α «Περὶ τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος» (ἀπὸ ἄλλο χέρι Εὐγενίου — ὁ Λάμπρος Ἀγενίου!), φ. 157α - 211β «Σεβαστὸς Τραπεζούντιος ὁ Κυμνήτης τῷ εὐλαβεστάτῳ. . . Χρυσάνθῳ. . .» (Περὶ τῆς μετουσιώσεως τοῦ ἄρτου), φ. 214β - 217α (Θεολογικὰ σημειώματα ἀνεπίγραφη), φ. 218α - 225α «Πίναξ ἀκριβῆς τῶν κεφαλαίων

(Αστρονομία, Φυσική, Φυσιολογία κ.ά.) 19 και γραμματική άπορία 1. Κύριο χαρακτηριστικό του κειμένου αυτού αποτελεί το γεγονός ότι 17 από τις άπορίες της συλλογής έχουν αντικείμενο άριστοτελικές θέσεις σε άντιπαράθεση κατά κανόνα προς την «ἀλήθεια της Γραφής», την όποία έτσι ό άποδέκτης τους, ό «Περιπατητικός» Δωρόθεος, καλείται νά άρνηθώ, αν επιμένη νά ύπερασπίζεται τον Άριστοτέλη του. Είναι φανερό ή πρόθεση του Ζερζούλη νά φέρη σε δύσκολη θέση ένα κορυφαίο εκπρόσωπο του Άριστοτελισμού της εποχής του.

Γιά τώ θέμα όμως αυτό βλέπε την ανάπτυξή μου στο πολύ ευρύτερο πλαίσιο της άντιδικίας Ζερζούλη - Δωροθέου από άφορμή την έννοια του βαρέος («Φιλοσοφία» ό.π., σελ. 427 έπ.). Έκεί επισημαίνεται τώ αληθινό πνεύμα της «άντιπεριπατητικής» πολεμικής του Ζερζούλη, ή όποία στρέφεται όχι τόσο έναντίον του μεγάλου φιλοσόφου, τον όποιο καυχάται ότι έχει μελετήσει πολύ καλά και τον όποιο δέν παύει νά τιμά, αλλά έναντίον των συγχρόνων του «Περιπατητικών», οί όποιοι και λιγώτερο καλά τον γνωρίζουν ή κατανοούν (ιδιαιτέρα ως προς τώ μαθηματικό μέρος της φιλοσοφίας του) και παραμένουν άγωνα προσκολλημένοι σε θέσεις, τίς όποιες οί νεώτεροι σοφοί, φυσικοί και φιλόσοφοι, έχουν άποδείξει άστήρικτες.

Έπισημαίνονται άκόμη έκεί και ώρισμένες έξωτερικές όμοιότητες μεταξύ των δύο κειμένων του Νικολάου Ζερζούλη — των «Άποριών» και της «Γενναίας άπαντήσεως προς τον άώνυμον Περιπατητικόν» —, παρά τώ γεγονός ότι ή ώριμότητα και ή σύνθεση του δευτέρου δύσκολα επιτρέπουν τή σύγκριση με τώ πρώτο. Στο κείμενο εκείνο θά συναντήσωμε στοιχεία που διαφωτίζουν καλύτερα και τώ κρίσιμο έδώ θέμα, που άφορᾷ τή σχέση της δογματικής και της φιλοσοφικής ἀλήθειας. Ό Ζερζούλης δηλώνει καθαρά έκεί, ότι όφείλει τήν ύπεροχή του στη γνώση των θεμάτων που συζητεί, γνώση και παιδεία που του έδώρησε ή θεία χάρις και που εκφράζεται με τον όπλισμό τόσο της άριστοτελικής όσο και της «άναζωογονηθείσης ύπό των νεωτέρων δημοκριτικής φιλοσοφίας», των μαθηματικών και των άλλων έπιστημών (ρητά: «της άνατομίας και της ίατρικής φυσιολογίας»), αλλά και της όρθόδοξης θεολογίας και της μελέτης των ίερών Γραφών και των Πατέρων της Έκκλησίας.

Ύπομνηματισμός των επί μέρους θεμάτων, που θέτουν οί «άπορίες» του Νικολάου Ζερζούλη⁵, θά γίνη με τή συνολική έκδοση των έργων του, όσων

του γ' και δ' βιβλίων της *Θεολογίας* Θωμά του Λατίνου», φ. 227α - 228β «Από κτίσεως κόσμου ζρμστ και από Χριστού αχλη (1638) έτος. Περὶ του πῶς νά εύρίσκης τήν γένναν της σελήνης είς τον μήνα και ώραν και λεπτά», φ. 229α - 231α «Απορία Νικολάου του εκ Μετζόβων προς Δωρόθεον», φ. 232α - β «Περὶ των επί μνήμης θρηλουμένων», φ. 233α - 234β «Γνωμικά» (από άρχαίους συγγραφείς) [τά φ. 227 - 234, όπου τώ κείμενο του Ζερζούλη, αποτελούν ένα τετράδιο], φ. 235α - 238β «Αίνίγματα» (πολλά με έπιστημονικό περιεχόμενο).

5. Ίδιαιτερο π.χ. ενδιαφέρον παρουσιάζει μεταξύ άλλων ή κατηγορηματική άπόρριψη του μη ένεργεία άπείρου του Άριστοτέλους (άπορία ιζ'). Για τώ θέμα βλ. τώ νεώτερο δη-

έχουν διασωθῆ· όριστική δυστυχώς φαίνεται ἡ ἀπώλεια τῆς ἑλληνικῆς μεταφράσεως τῶν Principia mathematica philosophiae naturalis τοῦ Νεύτωνος, πού μαζί μέ ἄλλες μεταφράσεις ξένων φυσικομαθηματικῶν καί φιλοσοφικῶν ἔργων (Musschenbroek, Wolff, Baumeister) ἑτοίμασε ὁ Ζερζούλης στήν περίοδο τῆς σχολαρχίας του στό Ἰάσιο (1766 - 73). Ὁρισμένα ἀπαραίτητα στοιχεῖα δίνονται τώρα στό ὑπόμνημα τοῦ κειμένου.

Γιά τὸ συγγραφέα τοῦ μικροῦ κειμένου, πού θέμα του ἔχει τὴ δυνατότητα φιλοσοφικῶν ἀποδείξεων τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς, Ἄ ν α ν ί α τ ὸ ν Ἄ ν τ ι π ά ρ ι ο († μετὰ τὸ 1772) ἄς σημειωθῆ ὅτι τὴ φήμη του ὀφείλει βασικά στήν ἑλληνομάθεια καί τίς γραμματικὲς ἐπιδόσεις του (Κωνστάντιος: «δεινὸς περὶ τὴν Γραμματικὴν», Σέργιος Μακραῖος: «ἐν Γραμματικῇ ἐπίσημος», Κ. Δημαρῆς: «ἀπὸ τοὺς πιὸ δυνατοὺς γραμματικούς, γιὰ τὰ μέτρα τῆς ἐποχῆς του, ἐποχῆς ὅπου ἐκαλλιεργήθηκαν ἐντατικὰ οἱ γραμματικὲς σπουδές»)⁶. Εὐφημα γνωστὸ — ἂν καί χαρακτηρίζεται ὡς ἐξαντλητικὰ κουραστικὸ — εἶναι τὸ ἔργο του *Σπλάγγρον Γραμματικῆς ἢ περὶ μορίων*⁷, Βενετία 1764, 4ο, XVI-|-331 σελ. (Legrand XVIII 2, ἀριθμ. 610)⁸.

Ὁ Ἄναντίας ὑπῆρξε μαθητῆς καί ἀργότερα συνεργάτης (συνδιδάσκαλος) τοῦ Δωροθέου Λεσβίου στήν Πατριαρχικὴ Ἀκαδημία τῆς Κωνσταντινουπόλεως καί σ' αὐτὸν ὀφείλει ἀσφαλῶς τὴ φιλοσοφικὴ του μόρφωση. Τὸ ἐκδιδόμενον ἐδῶ κείμενον — τὸ μοναδικὸ φιλοσοφικὸ του, ὅσο εἶναι γνωστὸ — εἶναι σύμφωνο μέ τὸ πνεῦμα τοῦ Δωροθέου, ὅπως τὸ γνωρίζομε τώρα ἀπὸ τὴν πρώτη παρουσίαση κειμένων του (βλ. «Φιλοσοφία», ὀ.π. σελ. 446 ἑπ.).

μισίευμα τῆς Nelly Tsouyopoulos, *Der Begriff des Unendlichen von Zeno bis Galilei*, «RETE-Strukturgeschichte der Naturwissenschaften» 1 (1972) 245 - 72.

6. Σὲ ἐντυπη ὁμως ἀφιέρωση (*Εἰσαγωγή εἰς τὸ ἑβραϊκὸν ἰδίωμα*, Λωζάννη 1768): «τῶ φιλολογικωτάτῳ καί περὶ τὰς ἐπιστήμας δεινοτάτῳ κυρίῳ Ἄνανίᾳ κλπ.».

7. «Συγγραφὴν μετὰ πόνου πολλοῦ καί ἀρίστη τάξει συντεθὲν παρὰ τοῦ λογιωτάτου κυρίου Ἄνανία Ἄντιπαρίου καί διδασκάλου τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικῆς Ἀκαδημίας κλπ.». Τὸ ἔργο του αὐτὸ ὁ Ἄνανίας συνδέει στενὰ μέ τὸν διδάσκαλό του Δωρόθεο Λέσβιο μέ τὴ φράση — κατὰ τὴν ἀρχαία παράδοση — «ἐκ τῶν ξυνουσιῶν Δωροθέου τοῦ φιλοσόφου» (προμετωπίδα τῆς ἐκδόσεως). Ὁ ἴδιος φροντίζει νὰ συγκεντρώσῃ σ' ἓνα χειρόγραφο τὰ ἔργα τοῦ Δωροθέου· εἶναι ὁ κῶδ. Μετοχ. Παναγ. Τάφου 474, πού φέρει στό παράφυλλο τὴ σημείωση: «Οἱ εὐρεθέντες λόγοι τοῦ μακαρίτου Δωροθέου, ξυναχθέντες ἐπιμελῶς ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ Ἄνανίου».

8. Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ μεταχείριση τοῦ Ἄνανία ἀπὸ τὸν Δημήτριο Καταρτζῆ, πού ὑπῆρξε μαθητῆς του καί τοῦ ὀφείλει τὴ γερὴ ἑλληνομάθειά του. Βλ. Κ. Δημαρῆς, *Δημήτριος Καταρτζῆς. Δοκίμια*, Ἀθήνα (Ἑρμῆς) 1974 (Προλεγόμενα, σελ. κη' ἑπ.).

- α'. Πόσα εἶναι τὰ κανονικὰ βιβλία τῆς Θείας Γραφῆς, παλαιῆς τε καὶ νέας, καὶ πόθεν ἀποδεικνύονται καὶ μὲ ποίαν ἀπόδειξιν τῆς Θείας Γραφῆς;
- β'. Τί εἶναι τὸ προπατορικὸν ἁμάρτημα καὶ πῶς ἀκολουθεῖ εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ὡσὺν ὁποῦν πᾶσα ψυχὴ νεόκτιστος κτίζεται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ χωρὶς ἁμαρτίας, τὸ δὲ σῶμα χωρὶς ψυχῆς εἶναι ἁμαρτίας ἀνεπίδεκτον μάλιστα πῶς ἐκ δύο βεβαπτισμένων γονέων γεννᾶται παιδίον μὲ προπατορικὸν ἁμάρτημα;
- γ'. Εἰ μὴ ἠμάρτανεν ὁ Ἀδάμ, ἄρα ἐσαρκούτο ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἢ οὐ;
- 10 δ'. Εἰ μὴ ἠμάρτανεν ὁ Ἀδάμ, πῶς ἂν ἐγεννήθη ὁ πληθυσμὸς τῶν ἀνθρώπων; εἰ μὲν κατὰ τὸν τρόπον, ὁποῦν μετὰ τὴν παράβασιν τοῦ Ἀδάμ πληθύνονται, ἐναντιοῦται εἰς τὴν ἀπάθειαν ὁποῦν ἦτον εἰς τὸν παράδεισον εἰ δὲ εἰς ἄλλον τρόπον, τίς ἦν ἡ χρεία νὰ πλάσῃ ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον ἄρρεν καὶ θῆλον;
- 15 ε'. Πότερον, ὁ Θεὸς ἔχει τὴν μεταξὺ γνώσιν περὶ τὰ ἐξ ὑποθέσεως ἀντικείμενα ἢ οὐ;
- στ'. Λιατὶ ὁ Κύριος ἐσαρκώθη ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν καὶ ἔμειναν τόσος κόσμος πρὸ αὐτοῦ ἀφώτιστος ἀπὸ τὸ φῶς τῆς πίστεως καὶ μάλιστα ὁ σοφώτατος Ἀριστοτέλης καὶ ἐκολάσθη εὐρισκόμενος εἰς τὸν ἴδην αὐτὸς ὁ μέγας ἄνθρωπος;
- 20 ζ'. Ἐπειδὴ ὁ Θεὸς ἐκ μὴ ὄντος τὰ πάντα ἐποίησεν καὶ εἶναι ποιητικὸν αἴτιον τῶν ἀπάντων, καθὼς εἶναι ἡ ἀλήθεια, καὶ ὄχι τελικὸν μόνον, καθὼς ἔλεγεν ὁ Ἀριστοτέλης, πότερόν ἐστιν ἀληθές;
- η'. Ὁ πανάγαθος καὶ παντοδύναμος Θεὸς εἶναι ἄπειρος, δηλαδὴ ἀπειροούσιος καὶ ἀπειροδύναμος, ὁ δὲ Ἀριστοτέλης δὲν θέλει ἄπειρον ἐνεργείαν καὶ ἐπειδὴ ἡ Θεία Γραφὴ εἶναι ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ἐκκλησία δογματίζει ὀρθότητα καὶ ἀγιώτατα, ἄρα ψεύδεται ὁ Ἀριστοτέλης· διατὶ δύο ἀντικείμενα ἀλήθειαι δὲν συνίστανται.
- θ'. Πότερον, ἔστι διαφορὰ οὐσίας καὶ προσόντων ἐπὶ Θεοῦ ἢ οὐ; || 229β
- 30 ι'. Τινὲς Λατῖνοι λέγουσι πῶς τὸ φῶς τὸ ἐν Θαβωρίῳ ἦτον κτιστόν, καὶ ἡμεῖς ὀρθοδόξως λέγομεν ὅτι ἦτον ἄκτιστον, καὶ πιστεύομεν ὀρθῶς ὅτι ἦτον ἄκτιστον.
- ια'. Πότερον, δύναται ὁ χριστιανὸς νὰ σωθῆ χωρὶς νὰ ἀκούῃ λειτουργίαν, ἐκτὸς ἀνάγκης, καὶ χωρὶς τὴν ἀναίμακτον θυσίαν τὴν προσφερομένην καθ' ἐκάστην ὑπὲρ τῶν τοῦ λαοῦ ἀγνοημάτων καὶ σωτηρίας αὐτοῦ· τῷ γὰρ αἵματι τοῦ Κυρίου ἐσμὲν σεσωσμένοι.

Κώδ. Ἀθηνῶν, Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς 80 (18ου αἰ.), φ. 229α - 231α. — Στὸν τίτλο οἱ λέξεις Νικολάου τοῦ ἐκ Μετζόβων πρὸς Λωρόθεον ἀπὸ τὸ ἴδιο χέρι μὲ ἄλλο μελάνι 9 μετὰ τὴ λ. οὐ ἀπὸ τὸ ἴδιο χέρι σβυσμένες οἱ λ. εἰ δ' οὐ 25 ἄπειρον ἐνεργείαν βλ. τὴν ἀπορία ιζ' 31 ἢ λ. ἄκτιστον μεταξὺ τῶν δύο γραμμῶν.

- ιβ'. "Αν χωρὶς ἐξομολόγησιν καὶ τοὺς ποικίλους ἀγιασμοὺς τῆς ἐκ-
κκλησίας καὶ χωρὶς τῆς ἀγίας κοινωνίας δύναται ποτε νὰ σωθῆ τινας· διό-
τι ἀλλέως ἤθελον ἔσται ταῦτα πάντως ματαίως γινόμενα. Μὴ γένοιτο!
- 40 ιγ'. "Αν εἶναι προορισμὸς τῶν σωζομένων, οἱ σωζόμενοι ἄραγε δύ-
ναι νὰ σωθῶσι καὶ ἄνευ τῶν ἔργων; διότι τοῦ Θεοῦ ἡ πρόγνωσις εἶναι
ἀλάθητος καὶ ὁ προορισμὸς ἀμετάθετος. Εἰ δὲ χρεία τῶν ἔργων, ὅπου
ἠρτηνται ἀπὸ τὴν θέλησιν τὴν ἐλευθέραν τοῦ ἀνθρώπου, πάλιν ἀναιρεῖ-
ται ὁ προορισμὸς.
- 45 ιδ'. Πῶς ἴξευρεν ὁ Σολομὼν τοὺς λόγους, ἄρα ἐκ τοῦ «ὅτι» καὶ τῶν
ὑστέρων ἢ ἐκ τοῦ «διότι» καὶ τῶν προτέρων;
- ιε'. Ἡ ἐκκλησία δογματίζει ὅτι ὁ κόσμος ἔχει ἀρχὴν καὶ τέλος, ὁ δὲ
Ἀριστοτέλης ἀναιρεῖ καὶ τὰ δύο· πῶς θέλει εἰπῆ τὸν Ἀριστοτέλη ἀληθῆ
ὁ βοηθῶν αὐτῶ;
- 50 ιστ'. Ἡ ὕλη καὶ τὸ εἶδος καὶ ἡ στέρησις τοῦ Ἀριστοτέλους ἔχουσι
ἀρχὰς ἄλλας ἢ δὲν ἔχουσι; εἰ μὲν ἔχουσι, δὲν εἶναι ἀρχαί, καὶ ψεύδεται
ὁ Ἀριστοτέλης, εἰ δὲ καὶ δὲν ἔχουσι, ἄρα ἡ ὕλη, τὸ εἶδος καὶ ἡ στέρη-
σις εἶναι ἀναρχα καὶ ἀνάττια κατὰ φύσιν, καὶ ἐπομένως ὁ ξυνάδων Ἀρι-
στοτέλει ὁμολογήσει δευτέρους Θεοὺς.
- 55 ιζ'. Τὸ ἐν τοῖς Φυσικοῖς τοῦ Ἀριστοτέλους μὴ ἄπειρον ἐνεργεῖα εἶναι
περιφανὲς ψεῦδος καὶ ὁ πιστεύων ἐκείνω ψεύστης ἐστίν.
- ιη'. Τὰ αἰθέρια σώματα, ὁ ἥλιος, ἡ σελήνη καὶ τὰ λοιπά, ἂν εἶναι ζῶα ||
230α λογικά, καθὼς ὁ Ἀριστοτέλης τὸ διδάσκει.
- ιθ'. Λιὰ τὰ αἰθέρια σώματα, ὅπου λέγει ὁ Ἀριστοτέλης πῶς εἶναι
60 πέμπτη οὐσία, τί λογῆς εἶναι αὐτὴ ἢ πέμπτη οὐσία, διατὶ οὐδὲ τὴν ἐφη-
λάφησεν οὐδὲ τὴν ἰξεύρει τί πρᾶγμα εἶναι, καὶ ἂν φθαρτὸς ὁ οὐρανός,
πρέπει νὰ ψεύδεται ὁ Ἀριστοτέλης.
- κ'. Οἷσα ἢ ψυχὴ κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη ἐντελέχεια ὑλικοῦ σώματος,
πῶς θέλει μᾶς ἀποδείξει ὁ ὑπερασπιζόμενος αὐτὸν πῶς ἢ ψυχὴ εἶναι ἀ-
65 θάνατος κατὰ τὴν ἀλήθειαν τῆς Θείας Γραφῆς καὶ τῆς ἀληθείας μας;
- κα'. "Αν ἡ ὕλη τοῦ Ἀριστοτέλους εἶναι νόθω νῶ ληπτὴ, καθὼς αὐτὸς
τὸ λέγει, λοιπὸν οἱ Περιπατητικοὶ ἔχουσι νόθον νοῦν τῆς ἀρχῆς των καὶ
ἐπομένως νόθον νοῦν καὶ τῶν ἐκ τῆς ἀρχῆς, καὶ αἱ γνώσεις τῆς φιλοσο-
φίας εἶναι νόθοι.

55 μὴ ἄπειρον ἐνεργεῖα: Φυσ. Γ6, 206 a 16 τὸ δὲ μέγεθος ὅτι μὲν κατ' ἐνέργειαν οὐκ ἔστιν ἄπειρον, εἴρηται· διαιρέσει δ' ἐστίν (οὐ γὰρ χαλεπὸν ἀνελεῖν τὰς ἀτόμους γραμμὰς)· λείπεται οὖν δυνάμει εἶναι τὸ ἄπειρον. Βλ. καὶ τὴν ἀπορία η' 60 πέμπτη οὐσία: Περί οὐρανοῦ Α1, 269 a 30 φανερόν ὅτι πέφυκέ τις οὐσία σώματος ἄλλη παρὰ τὰς ἐνταῦθα συστάσεις, θειοτέρα καὶ προτέρα τούτων ἀπάντων. Περί κόσμου 392 a 5 οὐρανοῦ δὲ καὶ ἄστρων οὐσίαν μὲν αἰθέρα καλοῦμεν . . . στοιχεῖον οὐσαν ἕτερον τῶν τεττάρων 63 ἐντελέχεια ὑλικοῦ σώματος: Περί ψυχῆς Β1, 412 a 27 διὸ ψυχὴ ἐστίν ἐντελέχεια ἢ πρώτη σώματος φυσικοῦ δυνάμει ζωὴν ἔχοντος — Γιά τὴν «ἀπόδειξιν» τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς βλ. τὸ κείμενον τοῦ Ἀνανία, ποῦ ἐκδίδεται στὰ ἐπόμενα.

- 70 κβ'. Πῶς λέγει ὁ αὐτός, ὅτι οἱ κομηῆται εἰσὶν ἐν μετέωρον, καὶ νὰ μὴν ὑπερβαίνουσι τὸ μέσον τοῦ ἀέρος, καὶ πῶς ὁ γαλαξίας νὰ εἶναι ἐν μετέωρον, ἀφ' οὗ ὠράθησαν καὶ ἐγνώσθησαν φανερὰ τί πρᾶγμα εἶναι ἀπὸ τοὺς ἀληθεῖς φιλοσόφους;
- κγ'. Πῶς θέλει ἀρηθῆναι τοὺς δορυφόρους τῶν πλανητῶν τοῦ διὸς καὶ
75 τοῦ κρόνου, ὅπου φαίνονται τώρα ἀναμφιβόλως καὶ ὁ Ἀριστοτέλης οὐδὲ τοὺς ἐφαντάσθη;
- κδ'. Τίτι τρόπῳ γίνονται αἱ παλίρροιαι;
- κε'. Τί εἶναι τὸ ὄλη διὰ πασῶν, ὅπου ὁ Ἀριστοτέλης ἀναφέρει εἰς τὰ Φυσικά, καὶ τίς εἶναι ἡ ἀσύμμετρος τοῦ τετραγώνου, ὅπου εἶναι εἰς τὸ
80 Περὶ ψυχῆς;
- κστ'. Πῶς ἐξηγεῖται ἡ δύναμις τοῦ μαγνήτου καὶ τὰ τόσα θαυμάσια τοῦ ἀποτελέσματα, ὅπου τὴν σήμερον φαίνονται ἐνεργούμενα;
- κζ'. Τίτι τρόπῳ γίνεται ἡ εὐωδία καὶ δυσωδία τῶν εὐωδιαζόντων καὶ ἐναντίων, ὡσάν τῶν ἀνθέων καὶ ἄλλων, μὲ τὰς ποιότητας τοῦ Ἀριστο-
85 τέλους;
- κη'. Τίνα ποιότητα ἀριστοτελικὴν αἰσθανόμενος ὁ κύων εὐρίσκει τὸν αὐθέντην, ὅπου ἔχασεν εἰς τὸν δρόμον, ἐπειδὴ μὴ παρόντος || 230β ὑποκειμένου πῶς μένει ἡ ποιότης ἄνευ τούτου, ἐναντίον τῆς ἀριστοτελικῆς διδασκαλίας;
- 90 κθ'. Ἡ φύσις ἢ παρὰ τῷ Ἀριστοτέλει τί πρᾶγμα εἶναι καὶ ἂν ἔχη ἀρχὴν ἢ δὲν ἔχη· εἰ μὲν ἔχει, πρέπει νὰ μὴν εἶναι ἀρχή, εἰ δὲ δὲν ἔχει, πρέπει νὰ εἶναι ἀναρχος θεὰ τοῦ Ἀριστοτέλους.
- λ'. Τί μέγεθος ἔχει ὁ κάθε πλανήτης, καὶ πόση εἶναι ἡ ἀπόστασις αὐτοῦ, ἔτι δὲ καὶ πῶς εὐρίσκεται ἡ τούτων ἔκλειψις;
- 95 λα'. Τί σχῆμα ἔχει ἡ γῆ καὶ πῶς τὸ ἀποδεικνύει, ἐπειδὴ ἀναποδείκτως δὲν τὸ στέργει καὶ ὁ Ἀριστοτέλης.
- λβ'. Διὰ τὸν ἕνα ὀφθαλμὸν βλέπομεν ἐν τῷ πρᾶγμα κλείοντες τὸν ἄλλον καὶ μὲ τοὺς δύο ὀφθαλμοὺς δὲν τὸ βλέπομεν δύο;
- λγ'. Διὰ τὸν ταβίζοντες ὀλίγον τὸ βλέφαρον μὲ τὸν δάκτυλον βλέπομεν
100 τὸ ἐν πρᾶγμα δύο, καὶ τίνα λόγον ἔχει;
- λδ'. Πῶς βλέπομεν τὸν ἑαυτὸν μας εἰς τὸν καθρέπτην καὶ τίνα λόγον ἔχει; Καὶ διὰ τὸ ὅσον ἡμεῖς μακρύνομεν ἀπὸ τὸν καθρέπτην τόσον μακραινει ὁ ὀπίσω τοῦ καθρέπτου φαινόμενος χαρακτήρ;
- λε'. Διὰ τὸ ἐν βαρῦδιον μικρὸν εἰς τοὺς ζυγοὺς δύναται νὰ ἀντισηκώσῃ

78 ὄλη διὰ πασῶν: Φυσ. Β3, 194 b 27 ἄλλον δὲ τρόπον (αἴτιον λέγεται) τὸ εἶδος καὶ τὸ παράδειγμα· τοῦτο δ' ἐστὶν ὁ λόγος ὁ τοῦ τί ἦν εἶναι καὶ τὰ τούτου γέννη, ὡς τοῦ διὰ πασῶν τὰ δύο πρὸς ἕν καὶ ὅλως ὁ ἀριθμὸς καὶ τὰ μέρη τὰ ἐν τῷ λόγῳ 79 ἡ ἀσύμμετρος τοῦ τετραγώνου: Περὶ ψυχῆς Β3, 414 b 28 παραπλησίως δ' ἔχει τῷ περὶ τῶν σχημάτων καὶ τὰ κατὰ ψυχὴν· αἰεὶ γὰρ ἐν τῷ ἐφεξῆς ὑπάρχει δυνάμει τὸ πρότερον ἐπὶ τε τῶν σχημάτων καὶ ἐπὶ τῶν ἐμφύχων, ὡς ἐν τετραγώνῳ μὲν τρίγωνον, ἐν αἰσθητικῷ δὲ τὸ θρεπτικόν 84 μὲ τὰς διόρθωσι ἀπὸ τὸ μετὰ τὰς 91 στὸν κώδ. εἰ μὲν ἔχη

- 105 τοσούτων ὀκάδων βάρος;
 λστ'. Διὰ τὸ ἐν μανδήλιον ὅπου ἔχει μεγαλύτερον τὸ μῆκος ἀπὸ τὸ πλάτος, ἂν γίνῃ σακκούλα κατὰ τὸ μῆκος, χωρεῖ ὀλιγώτερον, ἂν κατὰ τὸ πλάτος, χωρεῖ περισσότερον, καὶ διπλοῦν, ὅταν ἔχη τὴν ἀναλογίαν του;
- 110 λζ'. Ποῖον εἶναι τὸ κέντρον τῆς βαρύτητος εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ τί εἶναι κέντρον βαρύτητος;
 λη'. Διὰ τὸ εἶναι τινὲς μᾶλλον ἀριστερόχειροι παρὰ δεξιόχειροι, καὶ || 231α διὰ τὸ οἱ πλεῖστοι δεξιόχειροι;
 λθ'. Διὰ τὸ μᾶλλον κουραζόμεθα ἰστάμενοι παρὰ βαδίζοντες;
- 115 μ'. Τίνι τρόπῳ ἐξηγεῖται ἡ οἰκονομία τοῦ ζώου καὶ ἡ κυκλοφορία τοῦ αἵματος;
 μα'. Πῶς ἐπρόφερον τὰ μακρὰ καὶ τὰ βραχέα καὶ τὰ δίχρονα οἱ Ἕλληες, καὶ πῶς εἶχον τὸν τόπον τους οἱ τόνοι, καὶ ἂν ἦταν ἐξ ἀρχῆς οἱ τόνοι ἢ ὕστερον ἄρχισαν, καὶ τί καιρὸν, καὶ διὰ τὸ τάχα οἱ Ἀθηναῖοι ἐσύνταττον ὅλα σχεδὸν τὰ ρήματα μετὰ αἰτιατικῆς, καὶ διὰ τὸ ἐσύνταττον οὐδέτερον πληθυντικὸν ὄνομα μὲ ἐνικὸν ρῆμα· καὶ διὰ τὸ οἱ Αἰολεῖς ἐψίλουν τὰ παρὰ τοῖς ἄλλοις δασυνόμενα, καὶ πόσαι εἶναι αἱ πρωτογενεῖς λέξεις, καὶ τί δηλοῦσι κάποιαι λέξεις, ὅπου εἰς τὰ βιβλία εὐρίσκονται: ὀλικὸν ἡμίτονον, παραβολή, ὑπερβολή, ἀσύμπτωτος καὶ παράλλαξις;

112 στὸν κώδ. ἀριστόχειροι.

ΝΙΚΟΛΑΩ ΤΩ ΣΟΦΟΛΟΓΙΩΤΑΤΩ ΑΝΑΝΙΑΣ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΣ
 ΕΥ ΠΡΑΤΤΕΙΝ

Ἐπειδὴ, σοφολογιώτατε, προφθὰς λόγος ἡμῖν περὶ λογικῆς ψυχῆς ἐνέπεσε, σοῦ μὲν λέγοντος ὅτι οὐδεμίαν αὐτῆς γνῶσιν ἔχομεν, ἐμοῦ δὲ
 5 καὶ πάνυ, οὐδ' ὅτι ἀθάνατός ἐστιν ἐπιστάμεθα, εἰ μὴ ἐκ τῶν ἱερῶν Γραφῶν, οὐκ ἄκαιρον ἔδοξε διαπιστωθῆναί μοι καὶ ἐκ τῶν κατὰ φιλοσόφους κοινῶν ἀρχῶν τὸ τῆς ψυχῆς ἀθάνατον· περὶ γὰρ τοῦ ἔχειν ἔμφυτον τὴν ἰδέαν τοῦ πλάστου ἡμῶν θεοῦ καὶ τῆς ἡμετέρας ἡμᾶς ψυχῆς ὀκνῶ λέγειν. Εἰσὶν οὖν αἱ ἐπαγόμεναι ἀποδείξεις ἐκ κοινῶν ἀρχῶν συντεθειμέναι:

Κώδ. Ἀθηνῶν, Χριστιαν. Ἀρχαιολ. Ἐταιρ. 51 (18ου αἰ.), φ. 4α - 5β 8 πρὶν ἀπὸ τῆ λ. πλάστου στὸν κώδ. διαγραφή τῶν λ. τῆς ψυχῆς τ

- 10 Πᾶσα πνευματικὴ οὐσία ἐστὶν ἀθάνατος,
ἀλλὰ ἡ λογικὴ ψυχὴ ἐστὶν οὐσία πνευματικὴ,
ἄρα ἡ λογικὴ ψυχὴ ἐστὶν ἀθάνατος.
Δείκνυται ἡ μείζων.
- 15 Πᾶν ἄνολον ἔστιν ἀθάνατον,
ἀλλὰ ἡ πνευματικὴ οὐσία ἐστὶν ἄνολος,
ἄρα καὶ ἀθάνατος.
ὅσοπερ γὰρ ἀρχὴ τῆς φθορᾶς ἢ ὕλη, οὕτως καὶ ἡ ἀνλία τῆς ἀφθαρσίας.
Δείκνυται ἡ ἐλάττων τοῦ πρώτου συλλογισμοῦ.
- 20 Πᾶσα οὐσία νοοῦσα καὶ θέλουσα ἔστι πνευματικὴ,
ἀλλὰ ἡ λογικὴ ψυχὴ νοεῖ καὶ θέλει,
ἄρα ἡ λογικὴ ψυχὴ ἐστὶ πνευματικὴ.
Τὸ ἐξ αὐτῶν τοίνυν συμπέρασμα ἀναντίρρητον.
Βεβαιοῦται καὶ ἄλλως:
- 25 Πᾶν τὸ φθειρόμενον ἢ καθ' ἑαυτὸ φθείρεται ἢ κατὰ συμβεβηκός,
|| 4β ἀλλὰ ἡ λογικὴ ψυχὴ οὔτε καθ' ἑαυτήν οὔτε κατὰ συμβεβηκός φθεί-
ρεται, ἄρα ἔστιν ἀφθαρτος.
Ἐλάττονος δεῖξις.
- Καθ' ἑαυτὸ δὲ φθείρεται πᾶν τὸ δεχόμενον τὴν φθορὰν ἐν τοῖς ἑαυτοῦ
μέρεσι διὰ τῆς διαλύσεως,
- 30 ἀλλὰ ἡ λογικὴ ψυχὴ οὐκ ἔχει μέρη,
ἄρα οὐ φθείρεται καθ' ἑαυτήν.
Κατὰ συμβεβηκός φθείρονται τὰ συμβεβηκότα φθειρομένου τοῦ ὑπο-
κειμένου,
ἀλλὰ ἡ λογικὴ ψυχὴ οὐκ ἔστι συμβεβηκός,
- 35 ἄρα οὐ φθείρεται κατὰ συμβεβηκός.
- Ἡ μείζων τοῦ πρώτου ἀξιοματικὴ πέφυκε πρότασις, ὁμοίως καὶ (τοῦ)
δευτέρου, τῆς ἐλάττονος τοῦ πρώτου ἀποδεδειγμένης.
Λειχθήσεται καὶ (ἐκ) τούτου, ὅτι δηλονότι ἡ λογικὴ ψυχὴ οὐκ ἔχει
μέρη:
- 40 Πᾶν ἀπλοῦν οὐκ ἔχει μέρη,
ἀλλὰ ἡ λογικὴ ψυχὴ ἐστὶν ἀπλοῦν,
ἄρα ἡ λογικὴ ψυχὴ οὐκ ἔχει μέρη.
αἱ γὰρ ἐνέργειαι οὐκ ἐπάγουσι σύνθεσιν τοῖς πράγμασι, μὴ διαιρούμεναι
πραγματικῶς ἀλλὰ τῇ ἐπινοίᾳ ἐξ αὐτῶν· ἢ γὰρ εἴη ἂν καὶ τὸ ἀπλούστα-
τον ὄν, ὁ Θεός, σύνθετος, καλούμενος δίκαιος, εὔσπλαγχνος καὶ παντο-
45 δύναμος κ.τ.
- Δείκνυται δὲ καὶ τὸ ἕτερον μέρος τῆς ἐλάττονος τοῦ δευτέρου, ὅτι δη-
λαδὴ ἡ λογικὴ (ψυχὴ) οὐκ ἔστι συμβεβηκός:
Τὸ ἐν ὑποκειμένῳ ὄν ἢ μορφή ὕλική ἐστὶν αὐτῶν ἢ ἰδίωμα,

36 τοῦ 38 ἐκ συμπληρώσεως μου 44 στὸν κώδ. ἢ ἀπὸ ἢ 48 ψυχὴ συμπλήρωση

50 ἀλλὰ ἡ λογικὴ ψυχὴ οὔτε μορφὴ ὕλική ἐστι τοῦ σώματος οὔτε ἰδίωμα,
ἄρα οὐκ ἔστι συμβεβηκὸς ἀλλὰ συνυπόστατος τῷ σώματι,
διοικοῦσα αὐτὸ ὡς πλοῖον κυβερνήτης, || 5α κατὰ τὸν φιλόσοφον. "Ὅθεν
καὶ χωρισθεῖσα διαμένει διὰ τὸ αἰεὶ ζῆν· τοῦτο γάρ ἐστι νόησις.

Ἐπειδὴ τοίνυν ἐστὶν ἡ λογικὴ ψυχὴ ἕτερον γένος τοῦ σώματος, καὶ
55 ὅσα ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ σώματος νοοῦνται, τουτέστιν ἑκτασις, τὸ τριχῆ
διαστατόν, τὸ ἐκ μερῶν συντίθεσθαι, τὸ διαιρεῖσθαι κ.τ., οὐ νοοῦνται ἐν
τῇ τῆς ψυχῆς ἐννοίᾳ, ἀλλὰ τὰ ἐναντία, ἡ νόησις, ἡ ἀπλότης, ἡ ἀυλία, τὸ
ἀμερές, ἔπεται καὶ τὸ εἶναι ἀθάνατον ἀναμφιλέκτως.

Πρὸς δὲ ἡ λογικὴ ψυχὴ ἐνεργεῖ κατὰ τρόπον διάφορον ἢ ἐνεργεῖ τὸ
60 σῶμα· οὐ γὰρ προϋποτίθεται ἐν ταῖς ἐνεργείαις τῆς ψυχῆς, ἅτινα τὸ νοεῖν
καὶ τὸ θέλειν ἔστι, τὸ τριχῆ διαστατόν, καθάπερ ἀπαιτεῖται ἐν ταῖς τοῦ
σώματος, αἱ δὴ διὰ τε τοπικῆς κινήσεως καὶ ἑτέρας τῶν ὕλικῶν μερῶν
διαθέσεως ἀποτελοῦνται, ὡς δῆλον. Φανερόν ἄρα, ὅτι ἡ λογικὴ ψυχὴ διαι-
ρεῖται τοῦ σώματος ὡς οὐσία διάφορος καὶ κατὰ πάντα ἀνόμοιος.

Ἀφίημι τὰ ἠθικὰ ἐπιχειρήματα, ἃ πάντες νοοῦσι καὶ δοξάζουσιν, "Ἐλ-
ληνές τε καὶ βάρβαροι, φιλόσοφοι καὶ ἀπαίδευτοι· πάντες γὰρ ἐπιθυμοῦ-
σι τὴν ἀθανασίαν καὶ πράττουσι πολλά, ὅπως τὸ ὄνομα αὐτῶν ἀθάνατον
διαμείνῃ· τὸ μὲν οὖν τοὺς πονηροὺς καὶ ἀδίκους ἐν ἀφρονίᾳ πλούτου καὶ
70 τρυφῆ διαβιοῦν, τὸ δὲ τοὺς εὐσεβεῖς καὶ δικαίους ἐν πενίᾳ καὶ ταλαιπω-
ρίᾳ κατατρώχεσθαι τί ἄλλο διαβεβαιοῖ ἢ ὅτι ἐστὶν ἕτερος βίος, ἐν ᾧ ἕκα-
στος κομίσεται τῶν βεβιωμένων τὰς ἀμοιβάς; Εἰ δὲ μή, εἴη ἂν ὁ δικαιο-
κρίτης Θεὸς ἄδικος, τὸ ἀσεβέστατον. Τούτου δὲ τὸ σῶμα κομίσεται προ-
φανῶς διαλυόμενον πότερον; ἢ ἡ ψυχὴ;

"Ὡστε οὐ μόνον ἐκ τῶν ἱερῶν Γραφῶν λαμβάνομεν || 5β τὴν τῆς ἀ-
75 θανάσιος τῆς ψυχῆς γνῶσιν, ἀλλὰ καὶ δι' ἀποδείξεων ἀναντιρρήτων καὶ
κοινῶν δογμάτων· τοιούτου γάρ τοι εἶδους ὄντος τοῦ ζητήματος, τὸ μὲν
ἐξ ἀποκαλύψεως διὰ γραφικῶν μαρτυριῶν διαπιστοῦται, οἷον τὸ τῆς ἁ-
γίας Τριάδος, τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας καὶ τὰ μυστήρια, τὸ δὲ δι' ἀπο-
δείξεων τοῦ ὀρθοῦ λόγου, οἷα τὰ ἐν θεολογίᾳ σχολαστικὰ καὶ μὴ δογμα-
80 τικὰ καὶ τὰ τῶν φιλοσόφων, τὸ δὲ δι' ἀμφοτέρων, οἷόν ἐστι καὶ τὸ τῆς
ψυχῆς ἀθάνατον· καὶ ἐκ τῶν θείων γὰρ Γραφῶν ποριζόμεθα τὴν πίστιν,
ὅτι ἐστὶν ἀθάνατος, καὶ ἐκ πολλῶν ἀποδείξεων ἐπικρινομένων τῷ ὀρθῷ
λόγῳ.

"Ἐχομεν τοίνυν, ἀδελφέ, κἂν θέλῃς κἂν μὴ θέλῃς, καὶ ἐκ τῶν εἰρημέ-
85 νων γνῶσιν τί ἐστὶν ἡ λογικὴ ψυχὴ, καὶ ὅτι ἀθάνατος· καὶ ἀναγνοὺς ταῦτα
ἐπισταμένως πέποιθα, ὅτι ἔση μοι τοῦ λοιποῦ σύμψηφος.

52 κατὰ τὸν φιλόσοφον: Περὶ ψυχῆς B1, 413 a 9 εἰ οὕτως ἐντελέχεια τοῦ σώματος ἢ ψυ-
χῆ ὡσπερ πλωτῆρ πλοίου 62 στὸν κώδ. τὸ πιακῆς 71 στὸν κώδ. βεβιω- ἀπὸ βεβαιω-
76 τοι εἶδους διόρθωσή μου: στὸν κώδ. ὄνειδος 77 στὸν κώδ. ἀπολύψεως 77 στὸν
κώδ. διαπιστοῦνται 85 ἀναγνοὺς διόρθωσή μου: στὸν κώδ. ἀναγνόντος ἢ ἀναγνόντα.